

**SOSYAL ANTROPOLOJİK YAKLAŞIMLA YENİDEN YERLEŞTİRME
UYGULAMALARININ KARŞILAŞTIRMALI İNCELENMESİ
(Yenisamsat, Reyhanlı/Vazvaza, /Yalıköy Örnekleri) ***

Akın Konak

Öz

Atatürk Barajı Türkiye'nin refah düzeyini arttıracığı düşünülen büyük bir projenin sadece bir parçasıdır. Atatürk Barajı yapımı nedeniyle, tarım toprakları, evleri baraj suları altında kalan aileler yaşadıkları yerleri terk etmek zorunda kalmışlardır. Baraj yapımı, bir devlet projesi olduğundan, söz konusu ailelerin yeniden yerleştirilmesi de yine devlet eliyle gerçekleştirilmiştir. Ancak, yeniden yerleştirme olgusunun sadece yönetsel ve ekonomik işlemlerle sınırlı bir uygulama olamayacağı da açıktır. Bilinen göç olgusu dışında, ortaya çıkan bu yeniden yerleşim uygulamasıyla, hedef aileler, yeni bir fiziki ve sosyal çevreye yerleştirilirken; fiziki ve sosyo-kültürel sorunlarla da karşı karşıya kalmışlardır. Bu çalışmada, hedef topluluğun karşı karşıya kaldığı yeni durum ve uyum süreci sosyal antropoloji açısından irdelenmiştir.

Anahtar Sözcükler

Yeniden Yerleşim, Uyum.

Keywords

Resettlement, Adaptation.

A Comparative Examination of Practices of Resettlement from Perspective of Social Anthropology.

Abstract

Atatürk Dam is a part of a greater project which is planned to escalate level of welfare in Turkey. People in region had to evacuate their agricultural land and houses flooded by lake of Dam. The Turkish state took responsibility to resettle regional people since project is basically a state project. However, it is clear that this kind of resettlement is not only related to administrative and economical problems, but also to social and cultural ones. All families in region had to face up many socio-cultural and adaptation problems. In this paper, these problems posed by construction of dam will be taken up and examined from social anthropological point of view.

Giriş

Atatürk Barajı'ndan, Adıyaman İli'ne bağlı 1 ilçe, 12 köy ve 47 mezra olmak üzere toplam 60 yerleşim biriminde yaşayan 2268 hane ve 13666 kişi etkilenmiştir. Bu toplumsal hareket, Keban ve Karakaya Barajlarından sonra; büyük bir nüfusun devlet projesi nedeniyle yer değiştirmesinin üçüncü örneğidir. Atatürk Barajı nedeniyle yerleşim alanları ve toprakları su altında kalarak etkilenen ailelerden, bugüne kadar 588 ailede 3678 nüfus şehirselsel, 95 ailede 578 nüfus ise tarımsal amaçlı olarak yeniden yerleştirilmiştir. Yaklaşık 300 aile de tarımsal kesin iskan beklemektedir. Diğer aileler de toprakları ve konutlarının karşılığı olarak kamulaştırma bedellerini alarak yeniden yerleşim sorunlarına kendileri çözüm bulmak durumunda kalmışlardır. Bu aileler başta Adıyaman il merkezi olmak üzere, Adana ve Mersin gibi illere göç etmişlerdir. Böylece bu

* Bu makale, doktora tezi olarak uygulanan "Atatürk Barajı'nın Neden Olduğu Yeniden Yerleşim Sorununun Yenisamsat, Söke, Reyhanlı Örneklerinde Sosyal Antropolojik Açısından İncelenmesi" adlı araştırmamızın kaynak alınarak hazırlanmıştır.

devlet projesi, kısa ve uzun dönemde çözümlenmeyi gerektiren birçok sorunun da ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Nüfusun devlet eliyle yerleştirilmesi işlemlerinin, yerleştirilecek alanların sağlanması, konut ve altyapı hizmetlerinin getirilmesi gibi sadece yönetsel ve ekonomik açılarla sınırlı kalamayacağı görülmüştür. İnsanların sürekli olarak karşı karşıya olduğu ya da kendisinin neden olduğu değişikliklere, giderek uyum sağlama özelliğinin olduğu bilimsel bir gerçektir. Buna rağmen, asıl yaşama yerlerini terk etmek zorunda kalan aileler için karşılaşılan sorunlar; zaten var olan sosyo-ekonomik ve kültürel sorunlara yenilerini eklemiştir. Kamulaştırılan topraklar üzerinde yaşayan ve bir bitki gibi kökleri toprağa bağlı insanlar kök saldıkları; sosyal kurumları, organizasyonları, aile yapıları, gelenek ve görenekleriyle, kısaca kültürleriyle yaşaya geldikleri doğal ortamlarından kopmak durumunda kalmışlardır. Bir başka anlatımla, sosyo-kültürel açıdan doğal değişim süreçleri beklenmeyen bu durum nedeniyle eklenen yeni sorunlarla kesintiye uğramıştır. Bu açıdan, yeniden yerleşim uygulamasının neden olduğu durum ve sonuçları tümüyle sosyal antropolojiyi ilgilendiren oluşturmaları içermektedir.

Antropologların insan davranışını bütün bağlamı içinde ele almakla birlikte her şeyi incelemeleri imkansızdır ve alan araştırması genellikle özgül sorunlara yöneliktir (Kottak, 2001:34). Araştırmamız da bu açıdan tümüyle özgül sorunlara yöneliktir.

Uygulamalı antropoloji, antropolojik veri, perspektifler, kuram ve yöntemlerin, toplumsal sorunların tanımlanması, değerlendirilmesi ve günümüzde kullanılmasına gönderme yapmaktadır (Kottak, 2001:540).

Toplumsal değişim programlarının diğer "uzman" katılımcıları, resmi görevlilerle görüşmekle, raporları okumakla ve istatistikleri kopyalamakla yetinebilirler. Uygulamalı kültürel antropologlar, kimi zaman uygulamalı arkeologlarla birlikte çalışarak değişimin ortaya çıkardığı insan sorunlarını değerlendirir ve bunların ne kadar azaltılabileceğini araştırırlar (Kottak, 2001:540-542).

Antropologlar toplumsal değişim programlarının diğer resmi görevlilerden farklı olarak hedef topluluğun yaşadıkları yerlere giderler. Onlardan biriymiş gibi kabul görene kadar birlikte yaşar, sorunlarını yaşayarak paylaşır ve bilim adamlığı özellikleri ile üzerinde çalışılan topluluğun özelliklerini birleştirerek gerçek ve doğru bilgilere ulaşmaya çalışırlar.

Araştırmanın Amacı, Yöntem ve Teknikleri

Atatürk Barajı nedeniyle yerlerini bırakmak zorunda kalıp, devletçe yeniden yerleştirilen ailelerin genel sosyo-kültürel ve ekonomik özelliklerini belirlemek, eski ve yeni yaşama biçimleri arasındaki farklılıkları, karşılaştıkları sorunları derinlemesine saptayabilmek ve elde edilen bulgular doğrultusunda benzeri projeler ve yeniden yerleşim uygulamaları ile gelecekteki araştırmalara öneriler ve temel bir bilgi birikimi sağlamaktır. Bu yönleriyle araştırmamız; amacı olayların özelliklerini gerçeği yansıtan durum saptamalarına dayanarak çözüm getirmek olan; araştırmacı, betimleyici ve durum saptayıcı bir araştırmadır.

Resmi iskan cetvellerinden yararlanılarak, her bir yerleşim için alınan % 20 oranına göre; toplam 39 aile üzerinde çalışılmıştır. Araştırma "Tabakalı Örneklem" tekniğine uygun olarak örneklerde ayrı ayrı yürütülmüştür.

Araştırmamızın ana yöntemi "alan araştırması"dır. Ayrıca kaynak taramalarından elde edilen bilgilerle alana ait bulgular karşılaştırılmaya çalışılmıştır. Tekniklerimiz ise gözlem, görüşme, soru cetveli, arşiv belgeleri, fotoğraf, istatistik yorum gibi sosyal bilimlerin temel teknikleridir.

Araştırmada sadece ailelerle yetinilmemiş, konu gereği her yerleşme biriminin çevresinde yaşayan yerli nüfustan kişilerle, zorunlu olarak ilişkide buldukları resmi ya da özel kişi, kuruluşlarla da görüşmeler yapılarak veri sağlanmaya çalışılmıştır.

Araştırmamıza 1990 Yılı'ndan itibaren başlanmıştır. Ancak, Adıyaman'da 1985 Yılı'ndan bu yana görev yapıyor olmam ve bir sosyal antropolog olmam nedeniyle konu ilgimi çekmiştir. Görev yaptığım İ.Ü. Adıyaman Meslek Yüksekokulu'nun 1986 Yılı'nda düzenlediği "Atatürk Barajı Göl Alanı ve Çevresi Folklor Sempozyumu" nedeniyle; baraj gölü altında kalacak yerleşim birimlerinde yaptığım araştırmalarda hedef ailelerle temasım başlamıştır. Yaşadıkları alanları, evlerini terk edecek olmanın neden olduğu sıkıntılarla ilgili ilk gözlemler giderek bir doktora çalışması ile sonuçlanacak bir çabanın başlangıcını oluşturmuştur. Söz konusu doktora tezi 15 Mayıs 1996 tarihinde Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nce kabul edilmiştir.

Çalışılan ailelerin yeni yerleşimlerdeki alan bulguları, yerleştirilmelerinin ilk yıllarında, yerleştirilmelerinin ilerleyen yıllarındaki oluşumlara ait bulgular ise 4. yıllarında elde edilmeye çalışılmıştır. Böylece başta uyum süreci olmak üzere değişim süreciyle ilgili kimi gözlemler ve veriler önemli bir ölçüde sağlanabilmiştir.

Kuramsal Çerçeve

Atatürk Barajı nedeniyle baraj gölü altında kalan yerleşimlerdeki aileler devlet eliyle yeniden yerleştirilmişlerdir. Araştırmamızda, bu nedenle gerçekleştirilen Adıyaman/Yenisamsat, Aydın/Didim-Yalıköy ve Hatay/Reyhanlı-Tayfur Sökmen Köyü yeniden yerleşimleri ele alınmıştır. Bunlardan Yenisamsat yeniden yerleşimi, hedef ailelerin Adıyaman dışına çıkarılmadan; eski yerleşimlerine, diğer örneklerimize göre yakın bir alanda gerçekleştirilmiştir. Bu bakımdan Yenisamsat yeniden yerleşimi, diğer örneklerimizdeki ailelerin hedef olduğu farklı bir sosyo-kültürel ortama yerleştirilmelerinin beklenen sonuçlarından bağımsız olması nedeniyle bir tür kontrol işlevini de taşımaktadır.

Araştırmanın Hipotezleri

Atatürk Barajı yapımı nedeniyle, yaşaya geldikleri sosyo-kültürel ve fiziki çevrelerinden kendi istemleri dışında ayrılarak, yeniden yerleştirilen ailelerin yeni çevrelerine uyum süreci ve sorunları ile karşı karşıya kalacak olmaları araştırmamızın ana hipotezidir.

Gerek çevre ve uyum konusunda, gerekse göçler, sosyo-kültürel değişim konusundaki araştırmalar ve genel gözlemler, insanların köyden şehire, tarımdan endüstriye, dağdan ovaya, sıcak iklimden ılıman iklime geçtikçe yeni koşullara, çevreleri değiştikçe bir değişim sürecinden geçerek uyduklarını ifade

eder. (Maciver-Page.1969:125) Ancak beklenilmeyen ve istenilmeyen yeni bir durum olan, yeniden yerleşim nedeniyle ortaya çıkan bu uyum süreci, beklenmedik bir dizi sorunu da beraberinde getirecektir.

Araştırmanın hipotezlerini ise fiziki ortama ve yeni sosyo-kültürel ortama uyum olmak üzere iki bölümde sıralamak mümkündür.

1. Her üç örnek grubumuz da eski yerleşimleri gibi benzer iklim özelliklerine sahip yerlere yerleştirilmişlerdir. Bu bakımdan bir farklılıkla karşı karşıya değildirler. Ancak fiziki uyum açısından, kendileri için hazırlanmış yerleşim birimine, konutlara ve ekonomik etkinlikleri için kendilerine sunulan ve çevrede var olan alt yapıya uyum sorunları olacaktır.

2. Geleneksel köy ortamında ailelerin beliren yeni gereksinimleri doğrultusunda, yeni birimler eklemeye uygun yapısından, yeni yerleşimlerinde genişlemeye olanak vermeyen planlı konut ve yerleşim yapısına geçilmiştir.

3. Önceden büyük ölçüde tarımsal türde üretim ve ekonomik yapıya sahip aileler, yeni yerleşimlerinde kısmen tarım, kısmen de tarım dışı geçim kaynaklarına yöneleceklerdir.

3. İskan Kanunu ve Yönetmelikleri ile geniş aile içinden ayıklanan "hak sahibi" aileler, çekirdek aile biçimine dönüştürülmüş olacaklar, böylece geleneksel geniş ailenin yaşlı kuşağı ve diğer akraba gruplarından üyelerin göreceli olarak daha az temsil edildiği, genç nüfusa sahip aileler ortaya çıkacaktır. Ancak geleneksel geniş ailenin kentsel çekirdek ailelere dönüşmesini gerektirecek koşullar henüz ortaya çıkmadığı için; yönetmeliklerle çekirdek aileye dönüştürülmüş aileler, erkek çocukların evlenerek baba ocağına yerleşmesiyle tekrar geniş aile biçimine dönüşme eğiliminde olacaklardır.

5. Eski sosyal organizasyonlarını beliren yeni koşullar doğrultusunda yeniden oluşturmak zorunda kalacaklardır. Bu da uyum sürecini etkileyecektir.

6. Fiziki uzaklıklar nedeniyle eski memleketlerindeki geniş aile üyeleri, akraba ve hemşehrileriyle olan ilişkileri giderek azalacaktır. Böylece yeni yerleşimlerinde beliren yeni sorunlar karşısında çözümler üretebilmek için, yerleşim içerisinde benzer sorunları paylaşan aileler olarak; grup dayanışmasına her zamankinden daha fazla gereksinim duyacaklardır.

7. Uyum sürecinin temelde, sonuçlanması hemen mümkün olmayan, devam eden bir süreç olduğu bilimsel bir gerçektir. Bu nedenle uzun yıllar alacak tam uyum süreci gerçekleşinceye kadar, farklı yerleşimlerdeki değişkenlere bağlı olarak; çatışma, uzlaşma, boyun eğme gibi toplumsal ve psikolojik oluşumlar sürecektir. Teorik olarak bu süreç sosyal antropolojik açıdan "kültürleşme" özelliklerini taşıyacaktır.

Atatürk Barajı yapımı nedeniyle İlçe, 12 köy, 47 mezra baraj suları altında kalmıştır. Toplam 2268 Adıyaman'lı aile ve 1366 nüfus bu projeden etkilenmiştir.

2510 Sayılı İskan Kanunu ve Yönetmeliklerine göre devlet yardımı gereken ailelerin şehirselleştirme ya da tarımsal iskan tercihleri belirlenmiş 588 aile şehirselleştirilmiştir, 95 ailenin ise tarımsal iskan işlemleri tamamlanmıştır. Bunlar doğrudan devlet eliyle iskan edilerek rehabilite edilmeye çalışılan ailelerdir. Aynı şekilde tarımsal alanda iskan edilmeyi bekleyen yaklaşık 300 aile henüz geçici iskanda beklemektedir. Barajdan etkilenen ve toplam 2268 aileden yerleştirilmesi devlet eliyle yapılan ve geçici iskanda bekleyen aileler dışında kalan yaklaşık 1285 aile

ise yönetmelik gereği devletçe iskan edilme uygulaması dışında kalmış ve kaybettiklerinin karşılığında "kamulaştırma bedeli" alan ailelerdir. Bu aileler araştırmamızın ana konusu dışında bırakılmıştır.

Araştırmamızda kamulaştırma bedeli alamayan topraksız ya da kamulaştırma bedeli alan ailelerden yönetmelik gereği "hak sahibi" olarak kabul edilen aileler inceleme grupları olarak ele alınmıştır. Bu aileler içinden ise toplu olarak üç ayrı alanda yerleştirilen (99'u Adıyaman/Yenisamsat, 74'ü Aydın/Didim-Yalıköy, 18'i Hatay/Reyhanlı-Tayfur Sökmen Köyü) 191 aile araştırmamızın evrenini oluşturmaktadır. Araştırmamızın gerek planlama gerekse gerçekleştirme aşamasında; geçici iskanda kesin iskanlarını bekleyen 300 aile dışında tarımsal ya da şehirselleşmiş toplu iskan işlemi henüz gerçekleşmemiştir.

Söz konusu her üç yeniden yerleşim örneğimiz de sadece yeniden yerleştirilecek aileler için boş alanlarda oluşturulmuş "toplulaştırma" amacına yönelik birimlerdir. Bunlardan Yenisamsat Adıyaman İli sınırları içinde; eski Samsat'ın yaklaşık 10 km. kuzeyindedir. Şehirselleşmiş iskan olarak adlandırılmaktadır. Ancak araştırma raporumuzun içeriğinde de görüleceği gibi nüfusun % 75'i doğrudan tarımla ilgili işlerle geçimlerini sağlamaktadır. Yerleşimde sadece Adıyaman'lı iskan aileleri ya da devletçe sağlanmış olan arsalarla kendi evlerini yapmış olan, barajın etkilediği aileler yaşamaktadır. 1988 yılı sonundan itibaren Yenisamsat'da şehirselleşmiş amaçlı ve toplu olarak yerleştirilen aile sayısı 99'dur.

Yalıköy örneğimiz ise tarımsal amaçlı olarak hazırlanmış bir yeniden yerleşimdir. Yenisamsat'da olduğu gibi aileler buraya 1988 yılı sonlarında yerleştirilmeye başlanmıştır. Önce Aydın İli Söke İlçesi'ne bağlıyken 1990 yılında Didim'in ilçe olmasından sonra bu ilçeye bağlanmış bir köy durumundadır. Tarımsal iskan olarak adlandırılmaktadır.

Hatay/Reyhanlı örneğimize ise Adıyaman'dan tarımsal amaçlı olarak 18 aile yerleştirilmiştir. Tayfur Sökmen Köyü olarak adlandırılan yerleşimde 235 konut bulunmaktadır. Adıyaman'lı aileler yerleşimdeki toplam ailelerin % 7.75'ini, nüfusun ise % 10'unu oluşturmaktadırlar. Ailelere tarımsal amaçlı olarak toprak verilmesine karşın kendi adlarına tarımsal üretim yapamamaktadırlar. Bunun başlıca nedeni ise arazilerinin yerleşim yerlerine çok uzakta olması ve yörenin karakteristik ürünü olan pamuk tarımına uygun olmayışıdır. Bu nedenle ailelerin tamamı ana geçim kaynağı olarak kendi adlarına olmayan tarımsal işlerde ya da tarım dışı işlerde "geçici işçilik"tir.

Görüleceği gibi Yenisamsat'ın şehirselleşmiş iskan olarak planlanmasına karşın aileler için tarım ana geçim kaynağıdır. Diğer iki örneğimiz ise (Yalıköy ve Reyhanlı) tarımsal amaçlı olarak planlanmış ve bu türden talepleri olan ailelerin yerleştirilmiş olmasına karşın, bu iki örneğimizde ailelerin asıl bildikleri iş olan tarım ana geçim kaynakları olamamıştır. Bu bakımdan yeniden yerleşim örneklerimizde başta, sağlanmış olan fiziksel ortam ve çevre ile model; araştırmamızla ortaya konulmaya çalışılmış olan iskan ailelerinin yeni yerlerindeki yaşam biçimi farklı yönlerde oluşmaktadır. Ortaya çıkan bu durum plan hedeflerinin sağlanamamış olmasının bir göstergesidir.

Örneklerimizdeki tüm aileler kırsal bölgelerden gelmişlerdir. Ailelerin %46'sı köy, %76'sı mezra orijinlidir ve bu ailelerin ilk yaşadığı

yerleşimler eski Fırat Nehri çevresindeki birbirine yakın yerleşimlerdir. Her üç örneğimizde de ailelerin tümü Müslüman ve Hanefidirler. Başta kullanılan dil olmak üzere yerleştirildikleri yeni yerlerde yaşayanlarla aralarındaki kimi gelenek-görenek nüansları etnik köken farklılıklarının algılanmasında temel gerekçeyi oluşturmaktadır.

Sadece Adıyaman'lıların yerleştirildiği Yenısamsat'da ve Reyhanlı örneğimize göre daha kalabalık ve yoğun bir şekilde Güneydoğu'lu olmayan nüfusla çevrelenmiş Yalıköy örneğimizde ise dil-gelenek-görenek açısından "farklılık" algılanmaktadır. Buna karşın dil-gelenek-görenek ve inanç çeşitliliğinin yoğun olduğu bilinen Hatay / Reyhanlı örneğimizde gerek yoğun etnik bir nüfus bloklaşmasının olmaması gerekse Adıyaman'lı ailelerin nüfus olarak az sayıda olmaları gibi nedenlerle etnik köken farklılıkları konusunda bir keskinlik belirlenmemiştir.

Her üç örneğimizde de Türkiye verilerine göre nüfusun daha genç (0-14), yine Türkiye geneline göre daha az "aktif nüfus"a (15-64) sahip olduğu, buna dayalı olarak Türkiye geneline göre -gelecekte istihdam sorunu daha büyük olması sonucunu doğuracak- ekonomik açıdan yüksek bağımlılık oranlarına sahip oldukları görülmektedir.

Yalıköy ve Reyhanlı örneklerinde yıllık nüfus artış oranları gerek Yenısamsat'tan gerekse Türkiye genelinden daha yüksektir. Aynı şekilde aile başına düşen ortalama nüfus, Yalıköy ve Reyhanlı örneğimizde yüksek, Adıyaman İli genelinden küçüktür. Bunu 2510 Sayılı İskan Kanunu ve Yönetmeliği'nin tanımlamalarına göre yapılan açıklamalarla beliren ailelerin daha genç bir nüfusa sahip olmalarına bağlayabiliriz.

Atatürk Barajı ve Yeniden Yerleşim Uygulamaları

Baraj yapımından etkilenen aileler ve durumları 1983 Yılı'nda bitirilen "iskan ettirileri" ile belirlenmiştir. Adıyaman Köy Hizmetleri İskan Şubesi Müdürlüğü'nce yapılan bu çalışmalar sırasında ailelerden; tarımsal ya da şehirsiz olmak üzere iki tür iskan için talepte bulunmalara istenmiştir. İskan işlemlerine su tehdidinin ilk kotunda olup; eş yükselti düzeyindeki yerleşim birimlerindeki ailelerden başlanılmıştır. İlk toplu iskan, Adıyaman'da oluşturulan ve eski Samsat'ın adını taşıyan Yenısamsat'ta gerçekleştirilmiştir. Kırsal kökenli 191 aile 28.10.1988 tarihinde buraya yerleştirilmiştir. Su tehdidinden ilk etkilenen ailelerden 74'ü de Aydın İli Didim İlçesi sınırları içinde oluşturulan Yalıköy'e yerleştirilmişlerdir. Bu yerleşime ailelerin getirilmesi 19.12.1988 ve 10.10.1989 tarihleri olmak üzere iki farklı zamanda olmuştur. Örneklerimizden üçüncüsü olan Hatay İli Reyhanlı İlçesi Tayfur Sökmen Köyü'ne ailelerin yerleştirilmesi ise 20.6.1990 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Ailelerin yerleşim birimlerine yerleştirilmesinde, konut ve alanların hazır edilmesi ve baraj sularının tehdidinin yol açtığı ivedilik faktörleri önemli olmuştur.

Yeniden Yerleştirilme Uygulamasının Ailelerce Algılanışı

Yeniden yerleşim sürecinin başlamasından itibaren aileler, gelecekleri ile ilgili olarak bir şey yapamamanın, düzenlerinin bozulmuş olmasının neden olduğu çaresizlik duygusunun etkisi altında kalmışlardır. Baraj yapımı nedeniyle ailelerin alıştıkları sosyo-kültürel, ekonomik ve duygusal açıdan bağlı oldukları

topraklarını terk etmek zorunda kalmaları kendi istekleri dışında ortaya çıkmış bir zorunluluktur.

Baraj nedeniyle topraklarını ve yaşadıkları yerleri terk edecekleri ve yeniden iskan edilecekleri gerçeği ile karşı karşıya gelen ailelerin kesin iskan öncesinde duydukları kaygılar belirlenmeye çalışılmıştır. Duyulan kaygıların başında ailenin geleceği ile ilgili olan kaygılar belirtilmiş ve "açıkta kalmak" şeklinde ifade edilmiştir. Sürdüregeledikleri aile ve toplumsal organizasyon yapısının bozulacak olması, geleceklelerinin belirsizliği karşısında ne yapacaklarını bilememek "çaresizlik" duygusuna yol açmıştır. Belirtilmiş olan kaygılar ve aşağıda sunulan literatür bilgileri ışığında uygulama, hedef topluluk açısından olumsuzluklar bütünüdür ve bir "**tedirginlik**" (uneasiness) ve "**buhran**" (crisis) görünümü vermektedir.

Sosyolojik anlamda "**buhran**" : "*Olayların alışılmış ya da beklenen, sırasında görülen herhangi bir bozulma. Alışkanlık ya da ölçülerin değişen koşullara uygun düşmemesi sonucu bireyin, toplumsal kümenin ya da toplumun, yeni koşullara uygun alışkanlıklar, ölçüler oluşturması zorunluluğunun ortaya çıkması*" olarak tanımlanmaktadır (Ozankaya, 1975:24).

Yeniden yerleştirilme uygulamasının hedef topluluklar açısından bir "**buhran**" haline neden olması ile ilgili önemli bir örnek aşağıda sunulmuştur.

II. Dünya Savaşı sırasında, bir savunma projesi nedeniyle ABD Pasifik kıyılarında yaşamakta olan 110.000 kadar Japon'un Colorado Vadisi'ne yakın Poston'a yeniden yerleştirilmesi gerekmiştir. Pek çok sosyal antropologun yer aldığı bu projenin sorumluluğunu bu konuda deneyimli antropolog Alexander H.Leighton'a verilmiştir. Dr. Leighton yerlerinden, yurtlarından olmuş bu tedirgin insanların devlet görevlilerine karşı göstermiş oldukları tepkileri, başta sosyal antropoloji olmak üzere sosyal bilimlerin verilerine dayanarak açıklamak ve bu tepkilerin ne şekilde ele alınması gerektiği konusunda yöneticilere bilgiler çıkarmak ve Japon cemaati huzura kavuşturmak üzere çalışmalarını yürütmüştür.

Leighton da yeniden yerleştirme uygulamasının hedef topluluklar üzerinde oluşturduğu ve istikrar kazandırılması gereken bu durumu bir "**buhran**" hali olarak ortaya koymaktadır (Leighton, 1967 : 1-2).

Leighton'a Göre "Gerginlik ve Buhrana Yol Açan Nedenler" :

- Hayatı ve sağlığı tehdit eden şeyler,
- Acıdan, sıcaktan, soğuktan, can sıkıntısından veya kederden, yorgunluktan ve yeterli bir şekilde beslenememiş olmaktan ileri gelen rahatsızlıklar,
- Geçim vasıtalarını kaybetme; parasını, işini, zanaatini mal veya mülkünü kaybetmiş olma,
- Cinsel tatminlerden mahrum kalma, Boş beklemekten başka yapacak bir şeyi olmama,
- Hareketlerinin sınırlandırılmış olması,
- Tecrit olunma veya yalnızlık,
- Çocukları, aile fertlerini veya dostları tehdit eden tehlikeler,
- Başka insanlar tarafından reddolunma, sevilmemeye ve alay konusu olma,

- *İnsanların refahını sağlamakla görevli olan yetkili kimselerin keyfi ve önceden kestirilemeyecek bir şekilde davranmaları,*
- *Gayelerin, arzuların, ihtiyaçların, niyetlerin ve tasarıların devamlı olarak engellenmiş olması,*
- *Birbiriyle çatışan ,birbiriyle uzlaşmayan arzular, niyetler ikilemini kuvvetlendirecek şartların bulunması,*
- *Halen olup bitenle, gelecekte olması beklenen şeyler konusunda kararsızlık ve şüphe yaratabilecek şartların bulunması.* (Leighton, 1967:8-19).

Güneydoğu Anadolu Projesi gibi ülke açısından büyük öneme sahip bir devlet projesi ve bunun bir parçası olan Atatürk Barajı'nın yapımı oldukça planlı ve düzenli bir biçimde yürütülürken; evlerini ve topraklarını terk etmek zorunda kalan ailelerin durumlarının aynı titizlikle ele alınamadığı görülmüştür.

Planlama ve uygulama açısından bir olumsuzluk örneği, Hatay-Reyhanlı'ya gönderilen ailelerin belirlenmesinde görülmüştür. Reyhanlı-Tayfur Sökmen Köyü'ne yerleştirilecek ailelerin belirlenmesinde iskan bekleyen yaklaşık üç yüz aile içinden, hazır edilen konut sayısı kadar olan 18 aile ad çekme ile belirlenmiştir. Bunun hedef aileler açısından olumsuz bir uygulama olduğu açıktır. İl İskan Şubesi alt kademe görevlilerince yürütülmüş olan ad çekme uygulaması ile aileler, geniş aile, akraba ve aynı köyden olan hemşehrilerinden ayıklanmak durumunda kalmıştır.

Ailelerin belirlenmesinde bir başka olumsuzluk da 2510 Sayılı Kanun ve Yönetmeliklere göre anne-baba ve evlenmemiş çocuklardan oluşan ailelerin "hak sahibi aile" olarak kabul edilmesidir. Bu belki bir zorunluluktur ancak, biliyoruz ki örneklem ailelerimizin hemen tamamı, önceki durumlarında en az üç kuşağın bir arada bulunduğu "geniş aile"ler içinde yaşamaktadırlar. Bu durumlarıyla geleneksel kırsal aileler sosyo-ekonomik açıdan bir "işletme" niteliğindedir. Uygulamada bu gerçek dikkate alınmayarak aileler "çekirdek aile" biçiminde parçalanarak yeniden yerleştirilmişlerdir.

Baraj yapımı nedeniyle topraklarını terk etmekle karşı karşıya gelen ailelere "*nereye yerleştirilmek isterdiniz ?*" şeklindeki sorularımıza hemen tamamı ilk tercihleri olarak "*baraj aynası yakınlarına*" şeklinde cevap vermişlerdir. İkinci sırada belirttikleri tercihleri ise Adıyaman ya da yakın bir il olan Şanlıurfa gibi "*bildikleri*" yerler olmuştur. Aileleri olumsuz yönde etkileyen önemli nedenlerden biri de işte bu bildikleri ve istedikleri yerler yerine, uzakta ve hiç bilmedikleri, görmedikleri yerlere gönderilmeleri olmuştur.

Özetle uygulama, hedef insanların daha az etkilenecek yeniden yerleştirilmesi yerine, uygulayıcılar tarafından - yerleştirme işlerini fiziki açıdan bitirmek- anlayışıyla gerçekleştirilmiştir.

Yerel iskan komisyonlarında toplumbilimcilerin bulunması bir uygulama gereği olduğu halde sadece mülki, idari ve teknik personelle işlemler yürütülmeye çalışılmıştır. Yerleştirme uygulaması daha çok inşaat ve muhasebe ağırlıklı birimlerce gerçekleştirilmiştir.

Yeniden Yerleştirilen Ailelerin Genel Özellikleri

Yeniden yerleştirilen ve örneklememize giren tüm aileler, önceki yerleşimlerinde birbirine yakın kırsal bölgelerde yaşayan ailelerdir. Ele aldığımız üç yeniden yerleşim örneğimizdeki ailelerin toplam % 46'sı köy, % 76'sı ise birbirlerine yakın olan bu köylerin mezralarındadır.

Yeniden yerleştirilen ve örneklememize giren ailelerin tümünün "hak sahibi" olmanın gereği olarak topraksız olmaları ve eski yerleşimlerinin büyük çoğunluğunun "ağa köyü" olması da bir başka özelliktir.

Tablo-1 Yeniden Yerleşim Örneklerinde Nüfusların "Genç", "Yaşlı" Nüfus ve Ekonomik Bağımlılık Oranları

Yerleşim Örneği	Genç Nüfus" (0-14) %	"Aktif Nüfus" (15-64) %	"Bağımlı Nüfus" (65-+) %	"Bağımlılık Oranı" 0%
Adıyaman/Yenisamsat N1=83	44	52	4	930
Aydın/Yalıköy N2=92	54	44	2	1243
Hatay/Reyhanlı Tayfur Sökmen Köyü N3=25	64	40	-	1500
Türkiye (DİE/A 1990 : 43)	37.5	58	4.1	718

$\Sigma N=(\text{örnekler toplam nüfusu}) 200$

Araştırma örneklerimiz içinde Hatay/Reyhanlı Tayfur Sökmen Köyü yeniden yerleşimi en yüksek genç nüfus oranına sahiptir. Yaşlı nüfusun bu örneğimizde bulunmamasına karşın, ekonomik açıdan aktif olarak kabul edilmeyen "genç nüfus" oranının yüksek olması nedeniyle "aktif nüfus"un üzerindeki ekonomik yük diğerlerine göre daha fazladır. Bir başka anlatımla Reyhanlı örneğimizdeki nüfusun gelecekteki istihdam sorunu daha yüksek olacaktır. Yine yukarıdaki tabloya göre örneklerimiz içinde en yüksek "aktif nüfus" oranı Yenisamsat örneğimizde bulunmaktadır. Bu örneğimizdeki "ekonomik bağımlılık" örneklerimiz arasında en düşük orana sahiptir. Örneklerimize ait verileri karşılaştırabilmek amacıyla tablonun en sonunda Türkiye genel verileri de sunulmuştur.

Örneklerimizde yıllık ortalama nüfus artış oranları: Yenisamsat için % 2.67, Yalıköy için % 7.01 ve Reyhanlı-Tayfur Sökmen Köyü için ise % 4.54'dür. Adıyaman dışında, yabancı ortamlarda oluşturulan Yalıköy ve Reyhanlı örneklerimizin nüfusları eski illeri olan Adıyaman'da oluşturulan Yenisamsat örneğimiz nüfusundan daha fazla artış eğilimi göstermektedir.

Örneklerimizde aile başına düşen ortalama nüfus: Yenisamsat'ta 4.15, Yalıköy'de 6.13, Reyhanlı-Tayfur Sökmen Köyü'nde 6.25'dir. Bu sayı Adıyaman için 6.26'dır. Yalıköy ve Reyhanlı örneklerimizde aile başına düşen ortalama nüfus Yenisamsat örneğinden yüksek, Adıyaman il genelinden ortalama 0.14 küçüktür.

Tablo-2 Yeniden Yerleşim Örneklerinde Hanelerin İç Yapısı

Akrabalık Durumu	Yenisamsat N1:20 %	Yalıköy N2:15 %	Reyhanlı N3:4 %
Karı-Koca ve Çocuklar	80	66	100
Karı-Koca,Çocuklar ve Evli Oğul	10	7	-
Karı-Koca,Çocuklar ve Büyükanne-Baba	-	7	-
Karı-Koca,Çocuklar ve Dul Büyükanne	10	20	-

Σ N=(Örneklerdeki Toplam Aile Sayısı) 39

Görüldüğü gibi her üç örneğimizde büyük ölçüde "çekirdek aile" biçimi yaygındır. Eski geleneksel geniş aile üyelerinin; "hak sahibi aile" tanımlamasına uygun olarak yeni yerleşimlerinde çok sınırlı olarak temsil edildiğini görüyoruz. Bu durum göç, ayrı ev açma isteği ya da kentsel çekirdek aile biçimine dönüşme gibi bilinen değişim gerekçeleri dışında bir neden olan yeniden yerleştirilme ile ortaya çıkmıştır. Ancak yine yukarıdaki tabloda görüleceği gibi evlenme çağına gelip yeniden yerleşimden sonra evlenen erkek çocuklar, ayrı bir ev açmayıp ailesinin yanına yerleşmektedir. Bu durumda, geniş ailenin devamını gerektiren koşullar nedeniyle; çekirdek aile biçimine getirilmiş olmalarına rağmen aileler tekrar geniş aile durumunu almaktadır.

Her üç örneğimizde de ailelerin eski geniş aile ve ayrıldıkları yakınlarıyla olan ilişkileri önceki yerleşimlerdeki yakınlıkta ve sıklıkta değildir. Bu nedenle önceden aile ve akraba grubu içinde çözümlenen sorunlar karşısında artık yalnız kalmışlardır. Eski geniş aile ve akraba grubundan, sosyo-ekonomik ve kültürel ortamlarından kopmuş olmaları nedeniyle; yalnızlık ve benzer sorunları paylaşan bu aileler birbirine yakınlaşmış, dayanışmayı güçlendirmiştir.

Aile içi ilişkilerde geleneksel özellikler devam etmektedir. Yenisamsat ve Reyhanlı örneklerimizdeki ailelerin erkek çocukları üzerindeki otorite ve denetimlerinin eskisi gibi devam etmekte olduğunu görüyoruz. Ancak Yalıköy örneğimizdeki erkek çocukların, başta yaz ayları olmak üzere günlük yaşamlarını yerleşim alanı dışında geçirmeleri ve çalışarak para kazanmaya başlamaları nedeniyle, ailelerine ekonomik bağımlılıkları azalmıştır. Daha bağımsız yaşamaya başlamaları baba-oğul ilişkilerinde çatışma nedeni oluşturmaktadır.

Anadolu toplulukları üzerinde yapılan kimi monografik çalışmaların; toplumsal saygınlık ölçütleri konusunda bilinen sonuçlara göre 1. Yaşlılık, 2. Aile ve soy grubu içinde mevki, 3. Zenginlik gelmektedir. (Güçbilmez, 1972 : 149) Her üç yerleşim örneğimizde ise sözü geçen ölçütlerden "zenginlik" kavramı "kendine yeterli ekonomik güç" kavramı ile birleştirilerek birinci sıraya gelmiştir. Yenisamsat ve Yalıköy'de "fertlerin ve erkek çocuk sayısının fazlalığı" ikinci sırada saygınlık ölçütü olarak belirtilirken, yine Yenisamsat ve Yalıköy'de "toplumsal, idari ve politik nüfuzu olan kişilerden tanıdıkları olmak" üçüncü sırada yer alan bir saygınlık ölçütü olarak ortaya çıkmaktadır. "Okumuş olmak" şeklinde belirtilen eğitim görmüş olmak; Yenisamsat ve Yalıköy örneklerimizde son sırada da olsa bir saygınlık ölçütü olarak belirtilmiştir. Reyhanlı örneğimizde ise Adıyaman'dan çok az sayıda nüfusun yerleştirilmiş olması, diğer örneklere ve eski durumlarına göre daha kötü ekonomik koşulların etkisinde olmaları

nedeniyle, "ekonomik açıdan kendine yeterli olmak"la ifade edilen ekonomik ölçüt dışında başka bir ölçüt belirtilmemiştir.

Örneklerdeki ailelerin ana geçim kaynakları karşılaştırmalı olarak aşağıda tabloda gösterilmiştir.

Tablo-3 Yeniden Yerleşim Örneklerimizde Ailelerin Ana Geçim Kaynakları

Türü	Yenisamsat N1:20 %	Yalıköy N2:15 %	Reyhanlı N3:4 %
Tarım	65	-	-
Tarım İşçiliği	10	-	100
Tarım Dışı İşçilik	10	47	-
Taşımacılık	-	33	-
İşsiz	10	-	-
Belirsiz	5	20	-

Σ N=(Örneklerdeki Toplam Aile Sayısı) 39

Yenisamsat örneğimizdeki ailelerin büyük bir çoğunluğunun ana geçim kaynağı tarımdır. Yalıköy ve Reyhanlı örneklerimizde ise ana geçim kaynağı tarım olan aile yoktur. Bu durum ailelerin yeniden yerleştirilmesindeki planlamanın gereklerine uymamaktadır. Çünkü şehrsel iskan isteyen ve Yenisamsat'a yerleştirilen ailelerin ana geçim kaynakları tarım; tarımsal iskan isteyip Yalıköy ve Reyhanlı'ya yerleştirilen ailelerin ana geçim kaynakları ise doğrudan tarımsal üretime dayalı olmayan işlerdir. Bir diğer anlatımla önceki yerleşimlerinde bildikleri en iyi iş tarımsal üretim etkinlikleri olan aileler, yerleştirilme koşulları nedeniyle farklı geçim kaynaklarına yönelmek zorunda kalmışlardır.

Tablo-4 Yeniden Yerleşim Örneklerimizde Ailelerin Yardımcı (Ek) Gelir Kaynakları

Türü	Yenisamsat N1: 20 (%)	Yalıköy N2 :15 (%)	Reyhanlı N3 : 4 (%)
Kira	50	40	-
Tarım	-	33	-
Hayvancılık	25	20	100
Balıkçılık	10	-	-
Yok	10	-	-
Belirsiz	5	7	-

Σ N = (Örneklerdeki Toplam Aile Sayısı) 39

Yukarıdaki tabloda görüleceği gibi Yenisamsat ve Yalıköy örneklerimizde ailelerin birinci derecede yardımcı gelirleri kendilerine verilmiş olan konutlardan elde ettikleri kira gelirleridir. Yenisamsat konutlarının arkasına bitişik olarak yapılmış "işletme" bölümlerinin konut ya da depo olarak, Yalıköy konutlarının ise alt katları konut olarak kiraya verilmektedir. Her iki yerleşim örneğinde de çevrelerinden bu konuda talep vardır. Ancak Reyhanlı yeniden yerleşimi örneği çevresinde böyle bir talep olmadığı için ailelerin bu türden gelirleri yoktur.

Kendi hesaplarına, yan gelir olarak sadece Yalıköy'de tarımsal üretim yapıldığını görüyoruz. Yenisamsat aileleri için önceki yerleşimde yabancı olup yeni yerleşimlerinde edindikleri bir uğraş olan balıkçılık da ek gelir kaynaklarından birisi durumuna gelmiştir. Hayvancılık ise Reyhanlı örneğimizdeki ailelerin tamamının, Yenisamsat ailelerinin % 25'inin, Yalıköy ailelerinin de % 20'sinin yardımcı gelir kaynağı durumundadır. Bu aileler için önceki yerleşimlerinde birinci derecede ek gelir kaynağı olan hayvancılık, yeniden yerleşimlerinden sonra ikinci sıraya gerileyen bir uğraşı durumunu almıştır.

Örneklerdeki ailelerin ortalama yıllık gelirlerini karşılaştırdığımızda ise en düşük parasal gelir düzeyine sahip yerleşim örneğimizin Reyhanlı-Tayfur Sökmen Köyü yeniden yerleşimi olduğu görülmektedir. Bunun nedenini bu örneğimizde ailelerin yerleştirildiği ortamda kendi hesaplarına tarımsal üretim yapma olanaklarının yetersizliği, iş çeşitliliğinin diğer örneklere göre daha az olması, Yalıköy örneğinde olduğu gibi yeni gelir kaynakları oluşturmak için dayanışma ve bir baskı grubu oluşturamayacak kadar az nüfusa sahip olmalarına bağlayabiliriz.

Her üç örneğimizde de kız ve erkek çocukların ilkokula gönderildikleri, ancak ilkokul sonrasında kız çocukların erkek çocuklarla aynı oranda okula gönderilmedikleri görülmektedir. Sekiz yıllık ilköğretim okulunun bulunduğu Reyhanlı Tayfur Sökmen Köyü yeniden yerleşiminde ise okul türünün özelliğine bağlı olarak kız çocuklarının da ilkokul üzeri okula gönderilmeleri şansı artmaktadır.

Yeniden yerleşim örneklerinde aile reisi ve eşlerinin okuma-yazma bilme ve öğrenim görmüş olma oranları şu şekilde belirmektedir: Yenisamsat örneğimizde aile reisi erkeklerin % 70'i, eşlerin ise % 45'i okuma-yazma bilmektedir. Yalıköy örneğimizde ise aile reisi erkeklerin ve eşlerin % 47'si ilkokul mezunudur. Yalıköy aile reisi erkeklerin %7'si ortaokul mezunudur. Bu duruma göre Yalıköy örneğimizde aile reisi erkeklerin % 67'si, eşlerin ise % 47'si okuma-yazma bilmektedir. Reyhanlı örneğimizde eşlerin okuma-yazma oranları: Aile reisi erkeklerin % 50'si, eşlerin % 25'i ilkokul mezunudur. Bu örneğimizde erkeklerin % 75'i, eşlerin % 25'i okuma-yazma bilmektedir. Bu sonuçlara göre okuma-yazma bilme açısından Reyhanlı örneğimizdeki aile reisleri diğer örneklerimizden daha yüksek bir orana sahiptir. Bu sıralamada Yenisamsat ikinci, Yalıköy örneğimiz ise üçüncü sırada yer almaktadır. Aile reisi eşlerinin okuma-yazma bilme oranları içinde en yükseği Yalıköy, en düşüğü ise Reyhanlı örneğimizde belirmektedir.

Araştırma örneklerinde Türkçe bilme oranlarını şu şekilde sıralayabiliriz: Yenisamsat örneğinde erkek nüfusun % 71'i, kadın nüfusun % 41'i ve toplam nüfusun % 56'sı, Yalıköy örneğimizde erkek nüfusun % 48'i, kadın nüfusun % 35'i ve toplam nüfusun % 42'si, Reyhanlı örneğimizde ise erkek nüfusun % 67'si kadın nüfusun % 45'i ve toplam nüfusun % 58'i Türkçe bilmektedir. Örnekler toplamında Türkçe bilen ortalama nüfus oranı ise % 50.26'dır. Ancak bu oranlarda Türkçe bilinmesine karşın kullanımın çok alt düzeyde olduğunu görüyoruz. Çoğunlukla sadece Türkçe bilen kişilerle olan iletişimde Türkçe kullanılmaktadır.

Örneklemelerimiz toplamında okuma-yazma bilen kadın nüfus oranının ortalama % 40 olmasına karşın, kadın nüfusun kendi aralarında ve ev içi günlük yaşamlarında Türkçe'nin kullanımı sınırlıdır. Okul öncesi çocuklarda da bu duruma paralel olarak Türkçe'yi bilme ve kullanma yok denecek kadar azdır. Tv ve radyo evlerde Türkçe'nin en önemli kaynağı durumundadır.

Her üç örneğimizde de modern sağlık kurumları ve koruyucu sağlık hizmetlerinden kolayca yararlanabilme olanaklarının sağlanmış olması ve yeniden iskan gereği olarak ailelerde yaşlı kuşağın önceki duruma göre çok az sayıda temsil edilmesi nedeniyle; geleneksel tedavi usulleri yerine modern sağlık hizmetlerine yönelindiği görülmektedir. Buna karşın başta beslenme alışkanlıkları olmak üzere, hijyen kurallarına yeterince uyulmaması ve yerleşim birimlerinin fiziksel kimi olumsuzluklarının neden olduğu andemik ve epidemik özellikli sayılabilecek hastalıklar görülmektedir. bunların büyük bir çoğunluğu, sosyo-kültürel alışkanlıkların gereği olarak belirmektedir.

Yeniden Yerleşim Konutları ve Birimlerin Yerleşim Dokuları

Atatürk Barajı'ndan etkilenen ve araştırmamızın örneklerini oluşturan Yenisamsat, Aydın-Yalıköy ve Hatay-Reyhanlı Tayfur Sökmen yerleşim birimleri söz konusu aileler için hazırlanmış "toplu iskan" yerleridir. Bu yerleşim birimlerine sadece "hak sahibi" olan ve devletçe belirlenen aileler yerleştirilmiştir. Bu nedenle yerleşim bölgelerinde "iskan evleri" olarak adlandırılmaktadır.

Yenisamsat yeniden yerleşim konutları 450 m² arsa üzerine brüt 199 m² ve tek katlı olarak yapılmıştır. Konutlar iki bölümden oluşmaktadır. Ön bölümlerinde "yaşama" alanı, arka bölümlerinde ise "işletme" alanı bulunmaktadır.

Yalıköy ve Reyhanlı örneğimizdeki konutlar aynı tip projeye uygun olarak yapılmışlardır. Bu konutlar 150 m² arsa üzerine iki katlı, brüt 191 m² olarak inşa edilmişlerdir. Üst katların kullanım alanları net 75 m², işletme olarak planlanan alt katları ise yine net 70 m²'dir.

Her üç örneğimizde de konutların yaşama alanları yerleştirilen ailelerce amacına uygun olarak kullanılmaktadır. Ancak Yenisamsat konutlarının arkalarındaki, Yalıköy ve Reyhanlı konutlarının alt katlarındaki "işletme" bölümleri planlanandan farklı amaçlar için kullanılmaktadır. Yenisamsat örneğimizdeki ailelerden % 50'si, Yalıköy örneğimizdeki ailelerden % 40'ı konutlarının işletme bölümlerini kiraya vermektedirler. Bu bölümleri yapım amaçlarına uygun olarak kullanan ailelerin oranları Yenisamsat'ta % 25, Yalıköy'de % 53, Reyhanlı'da % 100'dür. Görüleceği gibi ailelere verilen konutların işletme bölümleri: sadece Reyhanlı örneğimizdeki ailelerin tamamınca amacına uygun olarak kullanılmaktadır. Konutların yapım projelerinde işletme bölümleri için belirlenen işlevler ile Yenisamsat ve Yalıköy ailelerinin bu bölümlerinden yararlanma biçimleri uyum göstermemektedir. Sadece Reyhanlı konutlarının söz konusu bölümleri planlanan işlevlere uygun olarak kullanılmaktadır.

Yeniden yerleşim örneklerinde verilen konutlarla ilgili olarak ailelerin belirttikleri olumsuzlukları şu şekilde belirtebiliriz:

- Her üç yerleşimdeki aileler de konutlarını yaşama alanı olarak küçük buluyorlar.
- Yeniden yerleşim birimleri arsa, konut ve yerleşme alanları; eski köy ortamlarından farklı olarak planlı, sınırlı ve standart özellikler göstermesi nedeniyle aileler kendilerini kısıtlanmış bir ortamda sıkıştırılmış olarak görüyorlar. Aileler gelecekte evlenecek oğullarının yanlarına yerleşmesi durumunda ya da belirecek yeni gereksinimler doğrultusunda, oda ve benzeri eklentiler yapabilme olanaklarının bulunmamasından rahatsızlık duymaktadırlar. Bitişik parseller içinde yapılan evlerin bahçelerini, eski konutlarının avlularında olduğu gibi istedikleri şekilde düzenleyememektedirler. Eski yerleşimlerinde aile ve akraba gruplarının büyük bir çoğunluğu birbirine yakın konutlarda komşu olarak yaşarlarken yeni yerleşimlerinde adçekme ile belirlenen ve daha önce komşu olmadıkları ailelerle komşu olmuşlardır. Bu nedenle yeni ortamlarına alışma sorunları kadar yeni komşularına alışma sorunlarıyla da karşı karşıyadırlar.
- Yalıköy ve Reyhanlı örneklerindeki aileler, konutlarının iki katlı ve dar bir arsa yerine daha geniş bir arsa üzerine ve tek katlı olarak yapılmış olmasını tercih edeceklerini belirtmişlerdir.
- Konutların arsa ile sınırlandırılmasına karşın, içleri ailelerin yeni yaşamlarının gerektirdiği sosyo-ekonomik koşullar doğrultusunda yeniden düzenlenmiştir. Konutların daha çok işletme olarak ayrılan bölümleri oturulacak yer, ahır ya da depo gibi amaçlara uygun hale getirilmiştir. Gerek bu yeni düzenlemeler, gerekse kapı, pencere, tesisat, boya gibi nedenlerle harcama yapılmak zorunda kalınmıştır. Bu amaçla yapılan harcamalar ailelerin yeniden yerleştirilme nedeniyle karşı karşıya kaldıkları harcamalardır. Aileler ana yapı malzemesi beton olan yeni konutlarının eski konutlarından daha fazla harcama gerektirdiğinden yakınmaktadır.
- Yenisamsat konutları bina ve yerleşim tipine göre "bitişik bahçeli tek katlı evler" grubuna; Yalıköy ve Reyhanlı konutları ise "ayrık bahçeli evler" grubuna girmektedir. Yerleşim alanlarının düzenlenmesi açısından Yenisamsat'taki "bitişik bahçeli evler" şehrsel yerleşmeye yakın konut biçimidir. Yalıköy ve Reyhanlı'daki "ayrık bahçeli, iki katlı evler" ise arsa, inşaat, alt yapı, ısıtma ve bakım masraflarının yüksek olduğu lüks konutlar (villa) ve sayfiye evleri grubuna girmektedir.

Yenisamsat ve Yalıköy imar planlarının özelliklerine göre bu yerleşimler; toplumsal, ekonomik ve fiziksel gereksinimlerin karşılanması amacıyla, yerleşimde çeşitli amaçlar için yer tahsisinde sınırlamanın (*zoning*) uygulandığı bir şehrsel yerleşim görünümündedir. Reyhanlı yeniden yerleşiminde de aynı özellikler görülmektedir. Her üç yeniden yerleşim birimi de şehrsel fonksiyonlara uygun olarak düzenlenmiştir. Yenisamsat'a şehrsel amaçlı olarak yerleştirilen ailelerin ana geçim kaynakları tarım olmuştur. Yalıköy ve Reyhanlı'ya yeniden yerleştirilen ailelerin iskan tercihlerindeki asıl amaçları ise tarımsal uğraşlarını devam ettirebilmek olmasına karşın ağırlıklı olarak tarım dışı geçim kaynaklarına yönelmişlerdir. Bu nedenle ailelerin ana geçim kaynakları

olarak bildikleri iş ile yeni yerleşimlerin bu konudaki durumları arasında uyumsuzluk olduğu görülmektedir. Bu bakımdan ailelerin yeni yerleşim ortamlarına fiziksel açıdan da uyum sorunları vardır. Bunun sonucunda her üç yerleşmedeki ailelerin ana geçim kaynaklarının yerleşim biriminin planlanan işlevlerinden farklı alanlara yöneldiğini görüyoruz.

Yeniden Yerleşim ve Uyum Süreci

Atatürk Barajı nedeniyle etkilenen ailelerin topraklarını terk ederek, devlet eliyle yeniden yerleştirilmeleri bir nüfus hareketine yol açmıştır. Literatürde bu tür nüfus hareketleri "güdümlü göç" kavramı ile ifade edilmektedir (Akkayan, 1979:23). Güdümlü göç, ailelerin serbest iradesi ile ortaya çıkmadığı için bir zorlama ögesi taşımaktadır. Ancak hedef ailelere devlet eliyle yardım edildiği ve seçeneklerin sunulduğu göz önüne alınarak; bunun çok olumsuz koşullarda ve bir yerden sürmek anlama gelen "tehcir" olmadığı da açıktır. Anlam olarak "göç" kavramını da içeren "yeniden yerleştirme" kavramı olguyu tanımlamak açısından yeterlidir.

Yeniden yerleştirilme hedef aileler açısından; kendilerinin neden olmadığı, istemedikleri bir sonuçtur. Bu bakımdan yeniden yerleşim gerçeği ile karşı karşıya gelen aileler bu duruma neden olduğu için, başlangıçta devlete karşı, kızgın ve kırgın olmuşlardır. Ayrıca literatür bilgilerine göre, benzer uygulama ile yüz yüze gelen insanlarda görülen ve bireylerin psikolojik durumlarını etkileyen olumsuzluklar; incelenen ailelerin bireylerinde de saptanmıştır. Bunları şu şekilde özetleyebiliriz:

- Gelir kaynaklarını, alıştıkları, bildikleri işlerini ve mesleklerini; taşınır ve taşınmaz mal varlıklarını kaybetmiş olmak,
- Yeniden yerleşim nedeniyle ortaya çıkan durumun; çocuklarını, aile bireylerini, yakınlarını olumsuz yönde etkilemesi,
- Sosyo-kültürel ve ekonomik açıdan bir bütün olan çevrenin değiştirilerek var olan düzenin bozulması. Geniş aile ve akraba grubundan "hak sahibi" aile olarak ayıklanarak, onlardan ayrılmış olmanın yol açtığı tecrit olunma veya yalnızlık duygusu,
- Yeniden yerleştirilme işleminin devlet görevlilerince düzenlenmesi nedeniyle işlerin ne zaman ve ne şekilde yapılacağına hedef ailelerce tam olarak belirlenememiş olması, kesin iskan öncesinde, gerek geçici iskanda gerekse iskan için ad çekimi için beklemede kalmaları ve bu yüzden hiçbir şeyin kendi kontrollerinde olmamasının neden olduğu çaresizlik duygusu,
- Yeniden yerleştirilinceye kadar ailelerin; çocukların evliliğinden, gereksinimleri için harcama yapmaya kadar çok çeşitli alanlardaki arzularını ertelemek zorunda kalmaları,
- Sonuçları etkileyebilmek durumunda olmayan, edilgen bir durumda bekleyen ailelerin, birbiriyle çatışan ve çoğunlukla uzlaşmayan arzularıyla sürekli ikilem içinde kalmaları,
- Yeniden yerleşim sırasında ve gelecekleri ile ilgili olarak belirsizliklerin olması. Bu durum nedeniyle bireylerin kararsız ve şüpheli olmaları.

Bu türden olumsuzlukların neden olduğu toplumsal-psikolojik durum, yeniden yerleştirilmeyi bekleyen bireyler üzerinde de gözlenmiştir.

Literatürde "uyum" kavramının biçimsel açıdan farklı şekillerde tanımlanmış olmasına karşın, içerikleri açısından birbirine yakın tanımlamalar olduğu görülmektedir. Tüm tanımlamalarda değişen veya değişik fiziki ve sosyo-kültürel ortam karşısında insanın değişen bu ortama kendisini uydurmasının ya da ortamı değiştirmeye çalışarak uyumasının temel alındığını görüyoruz. (Burgess, 1935:403-404 - Merton, 1964:176-192 - Örnek, 1971: 234 - Ozankaya, 1975:107 - Güvenç, 1984:131 - Narman, 1985:133 - Demir-Acar, 1993:16)

Önceki duruma göre farklılıklar gösteren yeni fiziki ve sosyo-kültürel ortama yerleştirilen aileler; asıl ortamlarında da kuramsal olarak var olan sosyo-kültürel değişme sürecinden koparılmışlardır. Bu nedenle sosyal antropologların *kültürleşme* olarak adlandırdıkları süreç, örneklerimiz için yerleştirildikleri ortamlarda yeniden başlamıştır. Herskovits'e göre uyum süreci olarak adlandırılan bu süreç, kültürleşme ile açıklanmaktadır (Herskovits,1938). Erdentuğ'a göre de, farklı kültürlerden olan grupların devamlı, doğrudan ve uzun süreli temasın sonucu kültür aktarmaları ve yeniden biçimlenme etkinlikleri kültürleşme olarak tanımlanmaktadır (Erdentuğ, 1977:155).

Bu bilgiler ışığında; yeniden yerleştirilen nüfusun bir kültürleşme süreci ile yeni ortamlarına uymaya çalıştıklarını söyleyebiliriz. Bunun pek çok sorunu da beraberinde getirdiğini görüyoruz. Aileler yurt dışına giden Türk işçi aileleri gibi köklü farklılıklarla yüz yüze değildir. Ancak yurtiçi kalkınmışlık düzeyi açısından bilinen farklılıklar ile sosyo-kültürel açıdan bölgesel nitelikli kimi benzersizliklerin varlığı da bir gerçektir. Bu nedenle Adıyamanlı ailelerin Aydın ve Hatay gibi kendi illerinden uzakta yeniden yerleştirilmeleri; bu ailelerin sözünü ettiğimiz farklılıklarla karşı karşıya gelmelerine neden olmuştur.

Eski sosyo-kültürel ve coğrafi ortamlarının yakınında oluşturulmuş olan Yenısamsat örneğimizle ilgili veriler Yenısamsat ailelerinin sorunlarının daha çok, yeni yerleşim ortamlarına fiziksel açıdan uyum ile ilgili olduğunu göstermektedir. Diğer yerleşim örneklerimizdeki gibi sosyo-kültürel açıdan yeni bir toplumsal çevre ile karşı karşıya kalmamışlardır.

Aydın-Yalıköy'deki ailelerin yeni sosyo-kültürel çevreyle ilişkileri ise başlangıçta "kalıp yargı" (stereotype) ların etkisinde kalmıştır. Aileler bu olumsuz çemberi kırmak, yerli nüfusla iyi ilişkiler kurmak için önemli çabalar göstermişlerdir. Ancak tek yönlü bu çabaların sonuçları istenen ölçüde olmayınca; giderek kuvvetlenen grup dayanışmasının da yardımıyla, ekonomik konular başta olmak üzere bir baskı grubu olarak varlıklarını kabul ettirmeye çalışmışlardır. Bu durum, yerleşimi izleyen ilk yıllarda daha fazla etkili olmuştur. Ancak giderek, uzlaşmacı bir yaklaşımla ilişki kurma yolları aranmaya çalışılmıştır. Yalıköy aileleri için devletçe sağlanan; inşaat ve turizme yönelik arsa verilmiş olması gibi olanaklar, henüz ekonomilerine yansımamıştır. Ancak gelecekte büyük değerlere ulaşacağı bilinen taşınmazlara sahiptirler. Başta bu konu olmak üzere, gelecekte beklentileri vardır ve geriye dönmeyi düşünmemektedirler. Kendi yerleşim sınırları içinde kapalı ve izole edilmiş olarak yaşayamayacakları gerçeğinin de bilincindedirler. Bu yüzden Yalıköy'lülerin yerli nüfusla ilişkilerini olumlu düzeye getirmek için oldukça

etkin davrandıkları görülmüştür. Geçen ilk beş yılın sonunda uyum sürecinin, giderek azalan çatışma ve yine giderek artan bir uzlaşma döngüsü biçimini aldığı söylenebilir. Bu açıdan Yalıköy'e yeniden yerleştirilen aileler için tam uyum, gelecek kuşaklarda gözlemlenebilecektir.

Yeniden yerleşim örneklerimiz içinde Reyhanlı Tayfur Sökmen Köyü örneğimiz, ekonomik sorunların uyum ile ilgili diğer sorunlardan daha ön planda olduğu bir yerleşimdir. Ailelerin kendileri için tarımsal üretimde bulunamamaları, büyük ölçüde mevsimlik ve geçici tarım işçisi durumunda olmaları, verilen konut ve arazilerin gelecekte ekonomik açıdan ailelere bir umut vermemesi gibi nedenlerle duyulan kaygılar, başta gelmektedir. Diğer örneklerimize göre daha az aile ve nüfusla yerleştirilmiş olmaları nedeniyle duygusal ve ekonomik dayanışma olanakları da sınırlıdır.

Bu örneğimizdeki ailelerin, gerek aynı yerleşimi paylaşan Samsun'lu ailelerle gerekse Arap olarak adlandırılan yerli nüfusla aralarında dil farklılığı vardır. Ancak yerleşim dil, din ve etnik açıdan çeşitliliğin olduğu bir bölgede yer almaktadır. Bu açıdan Yalıköy örneğimizde olduğu gibi, yerli grup karşısında tek başlarına farklı ve büyük bir grup olma durumunda değildirler. Bu nedenle Yalıköy'lülerin karşılaştığı gibi yerli nüfus tarafından alay konusu olma, küçümsenme, dışlanma gibi olumsuz tavırlarla karşı karşıya değildirler. Bu örneğimizde beliren başlıca sorun olan ekonomik yetersizliğin dışında; yalnızlık ve tecrit olunmuşluk duygusunun olumsuzlukları yaşanmaktadır. Yerleştirilen ailelerden önemli bir bölümü, bu olumsuzluklar nedeniyle kendilerine verilen iskan olanaklarını bırakıp geriye dönmüşlerdir. Kalan aileler de Adıyaman'a dönmeyi arzuladıklarını, ancak utandıkları için dönemediklerini belirtmişlerdir.

Reyhanlı örneğimizde sonuç olarak bu aileler de yeni çevreye ve yeni yaşam koşullarına uyum süreci içindedirler. Ancak bu süreç içinde; kültürleşme kavramı gereğince beklenen, "toplumların birbirini karşılıklı olarak etkilemesi" yerine ; daha büyük ve etkin olan yeni sosyo-kültürel çevrenin etkisine açık bir hedef durumdadırlar. Bütün bu yönleriyle Reyhanlı Tayfur Sökmen Köyü örneğindeki aileler bir geçiş süreci özelliklerini yaşamaktadırlar.

Sonuç

Araştırma üç farklı zaman diliminde yapılmıştır. Bunlardan ilki hedef aileler asıl yerleşim yerlerinde nakil beklerlerken, ikincisi yeni yerleşim yerlerine gelişlerinin ilk beş yılı içinde ve son olarak yeniden yerleştirilmelerinin üzerinden on yıl geçtikten sonra gerçekleştirilmiştir.

Kuramsal çerçeve başlığı altında sunulan altı maddelik önermelerimiz araştırma sürecinin sonunda tekrar gözden geçirilmiş ve aşağıda sunulmuştur.

1.Yeniden yerleşmelerin tümünün "tarımsal iskan" olarak planlanmış olmasına karşın bu aileler için tarım, ana uğraş olmaktan çıkmıştır.

2.Konutlar yeni beliren gereksinimler doğrultusunda eklemeler ve düzenlemelerle yeniden biçimlendirilerek kullanılmaya başlanmıştır. Var olan konut sayısı beliren yeni konut gereksinimleri nedeniyle yetersiz kalmış ve yerleşim alanının yakın çevresinde, iskan ailelerince ek konutlar yapılmaya başlanılmıştır.

3.İskan Kanunu ve Yönetmelikleriyle eski "geniş aile"lerden ayıklanarak "çekirdek aile" biçiminde yeniden yerleştirilen aileler, başlangıçta evlenen erkek çocukların baba evine yerleşmesiyle yeniden "geniş aile" oluşturma eğilimine girmişlerdir. Ancak, Yenisamsat ve Yalıköy'de geçen on yılın sonunda; ailelerde yeni evlenen erkek çocuklar ayrı ev açmaya, "geniş aile" içindeki ikinci kuşak çekirdek aileler de geniş aileden kopmaya başlamışlardır. Reyhanlı yerleşmesinde ise, "çekirdek aile" olarak yerleştirilen ailelerin yeniden "geniş aile" oluşturmaya devam ettikleri görülmüştür. Bu duruma bu yerleşim biriminin ekonomik koşulları neden olmaktadır diyebiliriz.

4.Yeniden yerleştirilmelerinin üzerinden geçen on yılın sonunda eski yerleşim yerleri ve oralarda kalan eski geniş aile üyeleri ve akrabalarıyla olan ilişki yoğunluğu giderek azalmıştır. Aile ve akraba dayanışması yeni yerleşimlerinde de devam etmekle birlikte aileler arası ilişkiler başlangıçta hemşehrilik ve köken yakınlığına dayanırken on yılın sonunda bu durum gevşemiş ve ekonomik çıkar ve iş ilişkilerinden doğan ikincil nitelikli ilişkiler ağırlık kazanmaya başlamıştır.

5.Özellikle Yalıköy yerleşiminde yeniden yerleşimin ilk yıllarında; yerli nüfusun kendilerini yadırgayıcı ve dışlayıcı tutumu karşısında ortaya çıkan şaşkınlık ve çaresizlik durumu önce çatışma, daha sonra uzlaşmaya dönüşmüştür.

6.Uyum sürecinin gözlenebilirliği açısından sonuçlanan bir süreç olmaması, devam eden bir süreç olmasının yanı sıra bu örneklerimiz açısından geçen on yılın sonunda gözlenebilen oluşum sosyal antropolojik açıdan "kültürleşme" özelliklerini göstermektedir.

Atatürk Barajı'nın yapımı örneğinde olduğu gibi neden olunan nüfus hareketleri, yerlerini terk etmek zorunda bırakılan nüfusun mutluluğu, mesleki ve duygusal açıdan rehabilitasyonları önemli bir konudur. Bu bakımdan bu tür uygulamaların planlama aşamasından sonuçlarına kadar tüm aşamalarda sosyal antropoloji ve konu ile ilgili diğer bilimsel disiplin temsilcilerinin yer alması sağlanmalıdır.

Dünyada birçok kalkınma projesinin bu anlayışla uygulandığı bilinmektedir. Bu kalkınma projelerinden kimilerini şu şekilde sıralayabiliriz : *Hollanda Kraliyet Enstitüsü'nün Seylan ve Ekvator'da uyguladığı sağlık kampanyasına dayalı kalkınma modeli, ABD'nin Ortadoğu'da zirai kalkınma amaçlı Four Point Projesi, yine ABD'de Tarım Bakanlığı'na ait güneyin su ve elektrik gereksinimini karşılamaya yönelik Tennessee Valley Authority (TVA) Projesi, eski Sovyetler'in Özbekistan'da uyguladığı Aççöl Projesi* gibi. (Türkdoğan, 1987:142) Ancak bunlar içinde Asuwan ve Kariba Barajlarının yapımları ve bunlarla ilgili araştırmalar konumuz açısından en önemli örneklerdir. *ABD'li sosyal bilimcilerden Dr.Fernea Asuwan Barajı, Dr.Colson ise Güney Afrika'daki Zambezi Nehri üzerinde yapılan Kariba Barajı'nın göç etmek zorunda bıraktığı, her biri yaklaşık elli bin kişiden oluşan nüfusun yeniden yerleşim ve uyum süreçlerini incelemeye yönelik araştırma yapmışlardır. Söz konusu Asuwan Araştırma Projesi: a) göç öncesi su altında kalan yerlerde yaşayan "Nubian" etnik grubunun sosyo-ekonomik yapısının saptanması, b) Mısır Hükümeti'ne yeniden yerleşim sorunları açısından yararlı olmayı ve c) göç sonrası uyum sürecini incelemeyi amaçlamıştır. Kariba Barajı araştırma*

projesi de benzer hedefleri amaçlamakla beraber, etkilenen insanların önemli değişimlere itileceği varsayımından hareketle uzun vadeli bir incelemedir (Silier, 1976:11). Bu araştırmalar bizim araştırmamızın amaç ve hedefleri ile büyük benzerlikler taşımaktadır.

Ülkemizde çeşitli bölgesel kalkınma projelerinin planlandığı ya da uygulanmakta olduğu bilinmektedir. Doğal yıkımlar gibi nedenlerle kimi yerleşim yerlerinin değiştirilmek zorunda kaldığı da bilinen bir gerçektir. Geçmişte ve günümüzde örneklerinin görüldüğü gibi; kritik alanlar ve sınır bölgelerinde, ulusal nüfus politikaları doğrultusunda gerçekleştirilen yeniden yerleşim uygulamaları nedeniyle zorunlu nüfus hareketleri yaşanmıştır. Bu açıdan yeniden yerleşim ve uyum konusu güncelliğini devam ettirmektedir.

Bütün bu yönleriyle her üç yeniden yerleşim örneğimiz gelecek yıllarda; başta sosyo-kültürel değişim ve uyum süreci olmak üzere sosyal antropolojiyi doğrudan ilgilendiren pek çok konunun araştırılabileceği bir laboratuvar özelliği taşımaktadır.

Kaynakça

- AKKAYAN, Taylan. (1979), **Göç ve Değişme**. İstanbul: İÜ. Edeb. Fak. Yayınları.
- BURGESS, E.W. (1935), **Encyclopaedia of the Social Sciences-Accommodation**. New York.
- DEMİR, Ömer - Mustafa Acar. (1993), **Sosyal Bilimler Sözlüğü**, 2. Baskı, Ankara : Ağaç Yayıncılık, No : 12.
- ERDENTUĞ, Nermin. (1977), **Sosyal Adet ve Gelenekler**. Ankara : Kültür Bakanlığı Yayınları No :254.
- GÜÇBİLMEZ, Erdoğan. (1972), **Yenimahalle ve Kayadibi Karşılaştırmalı Bir Köy Araştırması**. Ankara: A.Ü.SBF Yayını No : 327.
- GÜVENÇ, Bozkurt. (1984), **İnsan ve Kültür**. İstanbul : Remzi Kitabevi.
- HERSKOVITS, M. J. (1938), **Acculturation The Study of Culture Contact**. New York.
- KOTTAK, Conrad P . (2001), **Antropoloji**. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- LEIGHTON, Alexander H. (1945/a), **The Governing of Man**. Princeton.
- LEIGHTON, Alexander H.(1967/b),**Yeniden Yerleştirme ve Gerginlik Hallerinde Yöneticilere Tavsiyeler**. Çev. Ayda Yörükan, Ankara : İ. İ Bak. Mesken Genel Müdürlüğü Sosyal Araştırma Dairesi Dairesi Yayını : 10.
- MACIVER, Robert M, Charles H. Page. (1969), **Cemiyet I**. çev. Amiran Kurtkan. İstanbul.
- MERTON, Robert K. (1964), **Social Theory and Social Structure**. Glencoe: Free Press.

- NARMAN, Halil. (1985), "Münster'de İki Kültür Arasında Yaşayan Türk Çocukları Araştırması İle İlgili İlk Gözlem ve Tespitler", Ankara : A.Ü. DTCF **Antropoloji Dergisi**. Sayı:12.
- OZANKAYA, Özer.(1975), **Toplumbilimleri Sözlüğü**. Ankara ; TDK Yayını.
- ÖRNEK, Sedat Veis. (1971), **Etnoloji Sözlüğü**. Ankara : A.Ü. DTCF Yayını.
- SİLİER, Oya. (1976), **Keban Köylerinde Sosyo Ekonomik Yapı ve Yeniden Yerleşim Sorunları**. Ankara:ODTÜ İ.B Fak. Yay, No : 132.
- TÜRKDOĞAN, Orhan.(1987),“Güneydoğu Anadolu Projesi'nin Sosyo- Kültürel Yönü”, Ankara:**Türk Kültürü Dergisi**. Sayı : 311.